

تأثیر فضای سایبری بر سبک زندگی اسلامی

چکیده

رسانه‌های جمعی، به ویژه فضای سایبری باعث تغییر و تحولات بسیاری در زندگی و سبک زندگی مردم شده است. میزان گرایش افراد به این فضا تحت تأثیر ویژگی‌های فردی و اجتماعی متفاوتی می‌باشد.

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر فضای سایبری بر سبک زندگی اسلامی صورت گرفته است. در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای و منابع علمی استفاده شده که به بررسی سبک زندگی اسلامی و فضای سایبری و تهدیدها و فرصتهایی که این فضا بر سبک زندگی گذاشته است می‌پردازد.

واژگان کلیدی: تهدیدها و فرصت‌ها، فضای سایبری، سبک زندگی اسلامی.

طرح بحث

فضای سایبری نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است با اینکه عمر خیلی زیادی ندارد، به خوبی توانسته در زندگی مردم در سنین مختلف جا باز کند. مردم از گروه‌های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی گردهم آمده‌اند و بدون محدودیت هر لحظه در هر کجا که باشند میتوانند با هر نقطه‌ای از جهان که بخواهند ارتباط برقرار کند و این امر به مرور میزان کنترل خانواده‌ها و مدارس آموخته‌های نسل جدید و نیز کیفیت و جهت‌گیری‌های آموزشی و تربیتی خانواده‌ها، مدارس و جامعه را متأثر ساخته است.

بنابراین لازمهٔ تعادل در این محیط‌های مجازی بر خورداری از یکسری مهارت‌های فنی و فناوری است. اینترنت و سرویس‌های ارائه شده در قالب آن، در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است اما میتواند مخرب نیز باشد، به بیان دیگر، اینترنت ابزار قدرتمندی است که هم میتواند باعث فساد گردد و هم ابزار آموزش و تعلیم و رشد علمی، فرهنگی و اجتماعی نوجوانان را فراهم آورد.

در نتیجه بررسی مسائل مربوط به این شبکه‌ها جهت اتخاذ تصمیمات صحیح و برنامه ریزی دقیق توسط مسئولان فرهنگی و اجتماعی و نیز والدین ضروری است. حال با توجه به این مقدمه این سؤال مطرح می‌شود که تأثیرات فضای مجازی چیست و چگونه می‌توان از تأثیرات زیانبار آن پیشگیری نمود.

الف. مفهوم‌شناسی سبک زندگی

مفهوم سبک زندگی از جمله مفاهیم علوم اجتماعی است که اخیراً بسیار مورد توجه قرار گرفته است. سبک زندگی از دو واژه «سبک» و «زندگی» تشکیل شده است که معنای لغوی واژه «زندگی» مشخص است. اما در تعریف واژه «سبک» در لغت‌نامه‌های مختلفی معانی متفاوتی درج گردیده است (که البته ریشه در کاربرد آن در علوم مختلف دارد) واژه **سبک**

(Style) از اصل لاتینی (Stilus) و فرانسه قدیم (Stylus) است که به معنی اشیاء نوک تیز فلزی (مانند نیزه، قلم حجاری) بوده است. رفتارهایی که با قشر بندی حیثیتی و اعتباری مرتبط است، سبک زندگی نامیده می‌شوند. سبک زندگی فقط آنچه یک فرد دارد نیست؛ بلکه چگونگی نمایش آنها توسط اوست. سبک زندگی هم الگوهای مصرف را شامل می‌شود و هم قدرتی که از این ناحیه کسب می‌شود. سلیقه، آداب معاشرت و مد، نشانه‌های داشتن جایگاهی در نردبان اجتماعی و نمادهای مرتبط با سبک زندگی هستند. (لسلی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۳)

امروزه این کلمه در زبان انگلیسی به این معانی است: نوع، روش و سبک اثاثیه، شکل دادن یا طراحی چیزی (مانند موی سر) یا شیء (مانند تکه‌ای از لباس یا اسباب و وسایل) تا به نظر جالب و جذاب آید، کیفیت برتر در ظاهر، طراحی یا رفتار (معین، ۱۳۸۷، ص ۲۶۳).

در فرهنگ لغت، شیوهی زندگی یا سبک زیستن به صورت منعکس کننده گرایش‌ها و ارزش‌های یک فرد یا گروه تعریف می‌شود. سبک‌های زندگی مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها، شیوه‌های رفتار، حالت‌ها و سلیقه‌ها در هر چیزی را در برمی‌گیرد. موسیقی عامه، تلویزیون، آگهی‌ها، همه و همه تصورها و تصویرهایی بالقوه از سبک زندگی فراهم می‌کنند.

۱. اسلام و سبک زندگی

مبحث سبک زندگی در دین مقدس اسلام از سابقه‌ای ۱۴۰۰ ساله برخوردار است و با نام‌های گوناگون از آن یاد شده و روایات متعددی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) و امامان معصوم (علیهم‌السلام) درباره زندگی باسعادت، زندگی صالحانه و تشویق مسلمین به رعایت دستورات دینی در کلیه مراحل زندگی در منابع اسلامی موجود است.

از اسناد روایی درباره سبک زندگی صحیح، خطبه ۱۹۳ نهج‌البلاغه است، به طوری که چندین فراز از این خطبه به تبیین سبک زندگی متقین می‌پردازد.

اولین وصف متقین در این خطبه این است که به صواب سخن می‌گویند «مَنْطَقُهُمُ الصَّوَابُ»

این عبارت سبک و شیوه سخن گفتن متقین را مشخص می‌کند. دومین صفتی که حضرت برای

متقین بیان کرده، این است که لباسی میانه بر تن می‌کنند «وَوَلَبِسُهُمُ الْإِقْتِصَادُ».

این فراز به پوشش صحیح متقین اشاره کرده است که از مصادیق مهم در سبک زندگی است. صفت بعدی که درباره متقین آورده شده است، تواضع آنان است.

«وَوَلَبِسُهُمُ التَّوَّاضُعُ»؛ یعنی متقین رفتار و منش متواضعانه دارند که این تنها مختص به تواضع در راه رفتن آنها نیست، بلکه با سایر رفتارهای آنها نیز همراه است.

ویژگی بعدی که در سبک زندگی آنان مورد توجه قرار گرفته، در مورد چشم فروبستن از حرام است «غَضُوا أَبْصَارَهُمْ عَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ»؛ این عبارت بیانگر آن است که متقین هنگام مواجهه با آنچه خداوند حرام کرده، چشمان خود را نگه می‌دارند و از دیدن امتناع می‌ورزند.

در فراز بعدی به گوش سپردن به دانش سودمند، توسط متقین اشاره شده است «وَوَقَفُوا أَسْمَاعَهُمْ عَلَى الْعِلْمِ النَّافِعِ لَهُمْ»؛ گویی این فراز بیانگر این است که انسان‌های باتقوا گوش‌های خود را وقف مطالب مفید می‌کنند و به هر چیزی گوش نمی‌سپارند.

در دیگر جایی امام علی (علیه‌السلام) درباره برنامه زندگی سعادت‌مندان به فرزندش امام حسن (علیه‌السلام) می‌فرماید: «فرزندم، پرهیزگار در فعالیت‌های خود بایست سه زمان را قرار دهد، زمانی که در آن با خدا مناجات می‌کند، زمانی که در آن به حساب کسی از نفس می‌پردازد و زمانی که آن را برای لذت حلال و آراستگی خود خالی کند و مؤمن را گریزی نیست که در سه کار حضور داشته باشد: اصلاح امور معاش، گام برداشتن برای آخرت یا لذت‌های حلال» (ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۱۱)

بایست گفت علاوه بر روایاتی که از ائمه معصومین (علیهم‌السلام) درباره تبیین سبک زندگی صحیح وجود دارد، روایاتی هم از این بزرگواران به مذمت و دوری از سبک زندگی نامناسب و پرهیز از تشبه به کفار اشاره می‌کنند، از آن جمله به این روایت می‌توان اشاره کرد که امام صادق (علیه‌السلام) با نقل از اجدادشان در حدیثی قدسی از زبان خداوند متعال می‌فرماید: «بندگان من، لباس دشمنان مرا نپوشید و غذای دشمنان مرا نخورید و از هم‌شکلی (سبک زندگی) با دشمنان من بپرهیزید، وگرنه شما نیز مانند آنها، دشمن من خواهید شد» (حر عاملی، ۱۳۶۸:

۱۹۵۷). با صراحت می‌توان گفت: شیوه و روش زندگی صحیح در کلام و سیره پیامبر (صلی‌الله علیه و آله و سلم) و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) یکسره مشهود است، به‌گونه‌ای که اگر در سبک زندگی این بزرگواران عمیق شویم، بهترین راه برای رسیدن به سبک زندگی ایده‌آل را در اختیار خواهیم داشت.

انسان، به الزام مطلوبی نهایی را دنبال می‌کند و کارهایی را که انجام می‌دهد، برای دستیابی به آن خواهد بود. ممکن است چیزی که برای کسی هدف نهایی است، برای شخص دیگر نهایی نباشد؛ اما معلوم است شخص دوم نیز در آخر به دنبال رسیدن به یک هدف نهایی دیگر است. (مصباح یزدی، ۱۳۷۶)

در بیان هدف نهایی از دیدگاه قرآن، به مفاهیمی همچون: سعادت، فلاح و رستگاری میرسیم که دیگر تعلیل بردار نیستند. مفهوم سعادت و لذت بسیار به هم نزدیک‌اند؛ اما لذت در موارد لحظه‌ای و کوتاه مدت نیز به کار می‌رود؛ در حالی که سعادت، تنها در مورد لذت‌های پایدار یا کم و بیش پایدار کاربرد دارد. درباره کسی که غذایی می‌خورد و از آن لذت می‌برد، مفهوم سعادت را به کار نمی‌برند؛ بلکه می‌گویند: «از خوردن غذا لذت برد.» در سعادت، لذت نهفته است؛ اما لذت، همیشه با سعادت همراه نیست.

سعادت‌مند در این جهان، کسی است که لذت‌های او از نظر کیفیت و یا کمیت نسبت به درد و رنج‌هایش برتری و فزونی دارد و در آن، دو ویژگی لحاظ می‌شود:

برتری از جهت کیفیت، و دوام از جهت کمیت. قرآن در مقایسه میان لذت‌های دنیوی و اخروی، به منظور دعوت به سوی لذت کامل‌تر می‌گوید: «لذت آخرت، از لذت دنیا بهتر و پایدارتر است.» (اعلیٰ / ۱۷) قرآن کریم مردم را به دو دسته «شقی» و «سعید» تقسیم می‌کند و جایگاه واقعی هر کدام را نشان می‌دهد. (مصباح یزدی، ۱۳۷۶)

برخی می‌گویند: «هدف زندگی انسان، سعادت است و سعادت، یعنی اینکه هر چه بیشتر و بهتر زندگی کند و از مواهب این دنیا لذت ببرد.»

گاه نیز می‌گویند: «هدف، لذت است...» اما در قرآن هیچ یک از این تعبیرها نیامده است.

قرآن می‌فرماید: «انس و جن، فقط برای عبادت پروردگار آفریده شده‌اند.» (ذاریات/ ۵۶) در هر صورت، در قرآن کریم یک کلمه یا مفهوم به عنوان هدف زندگی انسان نیامده است؛ ولی تأکید شده که انسان، بیهوده آفریده نشده است. (مؤمنون/ ۱۱۶) و شناخت نیز به عنوان مقدمه عبادت مطرح است. (مطهری، ۱۳۷۹، ص ۳۴۲)

با یک نگاه سطحی و سریع به قرآن، می‌شود فهمید که اسلام، دین زندگی اجتماعی است. شاید بشود گفت که این موضوع، نیاز به توضیح و استدلال دارد. قوانین زندگی همچون: خرید و فروش، ازدواج، خانواده، جنگ و صلح، رابطه اخلاقی افراد با یکدیگر، بسیاری از عبادات، توجه به امور سیاسی و اداره حکومت، احکام ارث، وصیت، دیات و یا قصاص، همگی که در قرآن آمده است، بیشتر اجتماعی است؛ البته مواردی هم مانند عبادات هستند که صد در صد فردی اند.

واژه‌هایی مثل: قوم، ناس، امت، قریه و اناس، هر کدام به خوبی گویای این مطلب‌اند که اصل در زندگی انسان، زندگی اجتماعی است؛ به سخن دیگر، از دیدگاه اسلام، انسان از انزوا و رهبانیت و زندگی فردی منع شده است؛ اما نباید چنین تلقی شود که انسان در تکالیف نیز اجتماعی است؛ بلکه برعکس است؛ به دیگر عبارت، فرد فرد انسان‌ها تکلیف دارند و هر کسی نتیجه اعمال خود را می‌بیند. (مریم/ ۵۹) و عمل نکردن دیگران به تکلیف، به هیچ وجه، دلیل و توجیهی برای عمل نکردن ما نمی‌شود. (نجم/ ۳۸-۴۰) بسیاری از بزرگان دینی، انبیاء، ائمه و اولیای الهی، در زمان و شرایطی به تکلیف دینی عمل می‌کردند که هیچکس آن‌ها را همراهی و تأیید نمی‌کرد؛ بلکه چه بسا همه با ایشان مخالفت می‌کردند و می‌جنگیدند. (مصباح یزدی، ۱۳۷۶، ص ۲۳)

۲. سبک زندگی در نگاه رهبر معظم انقلاب

اگر پیشرفت همه جانبه را به معنای تمدن سازی نوین اسلامی بگیریم، این تمدن دارای دو بخش ابزاری و نیز حقیقی آن را تشکیل می‌دهد؛ بخش ابزاری یا سخت‌افزاری این تمدن نیز موضوعاتی است که در فضای امروز به عنوان نمودهای پیشرفت مطرح می‌شود؛ از قبیل علم، اختراع، اقتصاد، سیاست، اعتبار بین‌المللی و نظایر آن. (مقام معظم رهبری، در جمع مردم خراسان

ورود مفهوم و واژه نوظهور سبک زندگی در ادبیات و فضای گفتمانی کشور و تأکید ویژه مقام معظم رهبری بر آن، جامعه نخبگانی کشور را بر آن داشته است ضرورت بیشتری برای مطرح کردن مفهوم صحیحی از سبک زندگی احساس کنند. از طرف دیگر، سبک زندگی که رهبری بر آن تأکید کردند، و آن را منجر به تمدن اسلامی دانستند، نمی‌توان الگوپذیری از سکولاریسم یا مدرنیسم غربی باش؛ اما شبکه‌های مجازی که عمدتاً سبک زندگی و عقاید را هدف گرفته‌اند، با سبک زندگی مورد نظر رهبری منافات دارد. (حسنی، ۱۳۸۵، ص ۶۵)

ب. سبک زندگی و فضای سایبری

سبک زندگی در یک سو ریشه در فرد و هویت فردی دارد و از دیگر سو وابسته به عوامل فرهنگی و زمینه‌های اجتماعی نظیر رسانه‌های جمعی و فضای سایبری است. رسانه‌های جمعی و الکترونیکی یکی دیگر از عوامل تعیین کننده در سبک زندگی به شمار می‌آیند (ریدوز و همکاران، ۲۰۰۵، ص ۳۹۸)

بررسی بیش از ۲۲۰۰ کودک و نوجوان حاکی از این است که آنان به طور متوسط ۶/۵ ساعت از یک روز و حدود ۵/۴۴ ساعت در هفته را به رسانه‌ها اختصاص می‌دهند و تنها ۲/۵ ساعت از روز را با والدین و فقط ۵۰ دقیقه را به انجام تکالیف اختصاص می‌دهند و با وجود گسترش تکنولوژی‌های در دسترس حدود ۳ ساعت از یک روز را به تماشای تلویزیون اختصاص می‌دهند. آنچه که موجب تشدید گرایش نوجوانان و جوانان به فعالیت‌های فراغتی شده است گسترش رسانه‌های الکترونیکی و دسترسی به فضای مجازی است. به گونه‌ای که تافلر و فریدمن می‌گویند ما امروز به محاصره میل‌ها و بالگه‌ها درآمده‌ایم و شبکه‌های اجتماعی و انواع رسانه‌ها و ابزارهای مجازی و الکترونیکی از عوامل تاثیر گذار بر کلیات و روند زندگی ما به حساب می‌آیند.

در رابطه با نقش رسانه‌های الکترونیکی در زندگی کاربران، مفهوم اهلی‌سازی توسط سیلورستون مطرح شده است. مطرح شده است. این مفهوم تلاشی جهت فهم شیوه‌های راه یافتن تکنولوژی‌های ارتباطی دارد.

مفهومی که اولین بار در مطالعات بریتانیایی مورد استفاده قرار گرفت. تا چارچوبی برای فهم نحوه ورود و مصرف تکنولوژی‌های ارتباطی در خانه باشد.

این مفهوم فرآیند ورود محصول به بستر خانواده و مصرف آن تحت نظر اقتصاد اخلاقی خانواده و نیز فرآیند مصرف آشکار تکنولوژی خود را تعریف کرده و برای همسایه‌ها، همکاران و گروه‌های همتا در یک اجتماع بزرگتر به نمایش می‌گذارد. (فرقانی و بدیعی، ۱۳۹۵، ص ۱۲۶).

سبک زندگی افرادی که عضو فیس‌بوک هستند و کسانی که عضو نیستند، متفاوت است؛ تا جای که الگوی خرید و مصرف فرهنگی افراد بر حسب عضویت یا عدم عضویت آنها در فیس‌بوک متفاوت است؛ هم‌چنین میزان استفاده از فیس‌بوک بیشترین اثر را بر الگوی خرید و مصرف فرهنگی دارد، و مدت زمان عضویت در شبکه اجتماعی فیس‌بوک، تأثیر زیادی بر الگوی تغذیه داشته است.

مایکل درین جامعه‌شناس انگلیسی، شبکه‌های اجتماعی آنلاین را تأثیرگذارترین پدیده قرن می‌داند. این پدیده نوپا تا حدی در سطح جامعه رشد کرده که وقتی بیشتر مردم، اصطلاح اجتماعی (Social) را می‌شنوند، ناخودآگاه یاد شبکه‌های اجتماعی آنلاین می‌افتند. وب سایت‌های این شبکه‌ها از ۲۰ وب‌سایت پربیننده در رتبه هفتم دنیا قرار دارند.

برای بسیاری از کاربران، بخصوص نسل جدید - که به طور کامل از طریق شبکه‌ها با یکدیگر در ارتباط هستند - شبکه‌های اجتماعی نه فقط راهی برای برقراری تماس، بلکه یک روش زندگی است. شبکه‌های اجتماعی بیشتر از آن که متعلق به دنیای دیجیتال باشد، به جامعه انسانی تعلق دارد و استفاده از شبکه‌های اجتماعی، شیوه و سبک زندگی بسیاری از کاربران این شبکه‌ها را تغییر داده است؛ زیرا این شبکه‌ها صرفاً انتقال‌دهنده پیام نیستند؛ بلکه یک فضای جدید برای زیستن است.

در خصوص شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی دو رویکرد وجود دارد: رویکرد اول، مطالعه تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی است و رویکرد دوم بررسی رابطه حضور در شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی است.

استفاده از واژه تأثیر از نظر علمی نیازمند داشتن گروه آزمایش و گروه کنترل است. به

همین دلیل فرایند انجام کار، برای اثبات تأثیر فرایند خاصی است و پیچیدگی‌های خاص خود را دارد. آنچه موضوع بحث است توصیفی است از رابطه میان شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی با هدف درک بهتر فرصت‌ها و تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی در حوزه سبک زندگی.

رسانه‌های اجتماعی محبوب‌ترین بخش‌های فضای مجازی برای استفاده عموم هستند. از کودکان و نوجوانان گرفته تا مادر بزرگ‌ها، مدارس، شرکت‌های دولتی، انجمن‌های خیریه، برندهای تجاری و ... سعی می‌کنند در رسانه‌های اجتماعی حضور پیدا کرده و ضمن تولید محتوا برای خود مخاطبان ثابتی دست و پا کنند.

دلایل و نیازهای متنوع کاربران روز به روز بر رشد و دامنه گسترش رسانه‌های اجتماعی می‌افزاید. کاربران گوناگون در سطوح مختلف سنی، تحصیلی، فرهنگی و با جنسیت، نژاد و زبان‌های متفاوت بر حسب علائق، اهداف، دلایل و نیازهای خود، طیف وسیعی از محتوا را تولید و یا باز نشر می‌کنند.

در نتیجه استفاده و وابستگی به رسانه‌های اجتماعی رشدی روز افزون داشته و در زندگی کاربر جایگاه مشخصی پیدا خواهد کرد و پس از مدتی جزئی از سبک زندگی فردی و جمعی افراد جامعه خواهد شد.

شبکه‌های اجتماعی بر حسب هدف و موضوع فعالیت راه‌اندازی می‌شوند، و امکانات متنوعی علاوه بر امکانات عمومی مانند اضافه کردن دوستان، به اشتراک‌گذاری متن، تصویر و فایل‌های چندرسانه‌ای و سیستم ارسال پیام در اختیار کاربران قرار می‌دهند.

امکانات و ویژگی‌هایی نظیر خبرخوان، بازی‌های آنلاین، تماشای فیلم، ارتباط با سایر رسانه‌ها، ارتباط با دستگاه‌های قابل حمل نظیر موبایل و تبلت و نظایر اینها، کاربران این شبکه‌ها را از مراجعه به چندین سایت باز داشته و احتیاجات و نیازمندی‌های اطلاعاتی، ارتباطی و تفریحی مختلف آنها را پوشش می‌دهد.

نتیجه آنکه گرایش به شبکه‌های اجتماعی با توجه به دامنه و تنوع فعالیت‌ها افزایش یافته و به صورت ناخودآگاه در سبک زندگی کاربران تأثیر می‌گذارد. شبکه‌های اجتماعی تغییرات بنیادین در سبک زندگی و فرهنگ جوامع مختلف ایجاد می‌کنند.

این شبکه‌های می‌توانند بر ادبیات افراد جامعه تأثیر بگذارند، پوشش آنها و همچنین روابط با جنس مخالف را دگرگون کنند. کاربران شبکه‌های اجتماعی از این شبکه‌ها برای بیان رویدادهای زندگی خود، خاطرات، موقعیت اجتماعی و مانند اینها استفاده می‌کنند و یا از طریق به اشتراک گذاشتن افکار و عقایدشان با دیگران به گفتگو می‌پردازند و بدین ترتیب احساسات گوناگون خود را به گونه‌ای تخلیه می‌کنند.

میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی ارتباط مستقیمی وجود دارد. در یک پژوهش مشخص شده است که میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی و تغییر سبک زندگی رابطه مستقیمی وجود دارد. به عنوان مثال جایگاه فعالیت کاربران در شبکه‌های اجتماعی رابطه مستقیمی با انجام ندادن تکالیف درسی، کاهش مطالعه، افزایش حضور در فضای مجازی و عدم ارتباط با افراد خانواده دارد. همچنین، نتایج این پژوهش نشان داد، سبک زندگی مجازی و عضویت در شبکه‌های اجتماعی بر نحوه آرایش پروفایل، نحوه انتشار تصاویر و سبک بیان افراد تأثیر دارد.

شبکه‌های اجتماعی تأثیرات دیگری از جمله تغییر سبک ازدواج، از بین رفتن قبح ارتباط با جنس مخالف، دوستی‌ها و رواج ازدواج اینترنتی دارند تا جایی که درصد قابل توجهی از افراد اذعان کردند که به دنبال یافتن شریکی از جنس مخالف در فضای مجازی هستند.

همچنین، در خصوص انگیزه مردان برای عضویت در شبکه‌های اجتماعی سرگرمی، مشارکت در بحث‌های گروهی، ابراز عقیده، آشنایی با دوستان جدید، برقراری ارتباط با جنس مخالف و دعوت دیگران برای عضویت، بالاترین فراوانی را داشت. در مورد زنان نیز سرگرمی، کسب درآمد، طرح مباحث شغلی و حرفه‌ای، مشارکت در بحث‌های گروهی، ابراز عقیده، کسب اطلاعات و دانش در مورد موضوعات مختلف و کسب اخبار جدید مطرح شده است.

لذا شبکه‌های اجتماعی و ابزارهای ارتباطی مانند سایر دستاوردهای فناوری، دارای فواید بی‌شماری در زمینه‌های گوناگون، از جمله، در ارتقای آموزش، پژوهش و اطلاع‌رسانی است، ولی در عین حال، آسیب‌ها و مشکلات متعددی را نیز به همراه دارد. پس در این باره نیز باید همانند سایر محصولات تمدن جدید، از همان قاعده کلی پیروی کنیم و به‌جای نفی و منع، تلاش خود

را بر استفاده عاقلانه و آسیب‌شناسانه از این دستاورد ارزشمند متمرکز سازیم. یعنی با فرهنگ‌سازی و ترویج کاربردهای مثبت و آگاه‌سازی و هشدار نسبت به کاربردهای منفی این شبکه‌ها، فرصت‌های آن را افزایش داده و تهدیدهای آن را کاهش دهیم. همان کاری که باید در مواجهه با سینما، رادیو، تلویزیون، ویدئو، تلفن، اتومبیل، ماهواره و سایر محصولات تمدن غرب از ابتدا انجام می‌شد و سرسخت‌ترین مخالفان این ابزارها نیز نهایتاً به آن، روی آوردند (محمودی، ۱۳۹۴، ص ۱۰۷-۱۰۸).

۱. تهدیدهای پیش روی رسانه و فضای مجازی در ترویج سبک زندگی اسلامی

یکی از پیامدهای منفی رسانه‌ها فضای مجازی، تحت فشار قرار گرفتن دین و اعتقادات مذهبی، به ویژه در رفتار و سبک زندگی بر اساس آموزه‌های اسلامی است. در رسانه‌ها، سبک زندگی اسلامی، تحت فشار سکولاریزم و نسبیت‌گرایی واقع می‌شود که این پیامدها، اصول و ارزش‌های مطلق دینی را در شکل‌دهی سبک زندگی مطلوب تحدید می‌کنند. (رفیع پور، ۱۳۷۸، ص ۸۷).

در اثر تأثیر رسانه‌ها و فضای مجازی، زندگی، بیش از پیش تابع تمایل مصرف‌گرایی شده است. مصرف‌گرایی و مُدپرستی که توسط تجارت آزاد و جهانی شدن غربی افزایش یافته، تمایل به ایمان معنوی و رشد فرهنگی بر مبنای آموزه‌های اسلام را عمیقاً تضعیف کرده است که این امر، بسیاری از مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی را به چالش کشیده و آن را تهدید می‌کند. (اسماعیل یصحانی، ۱۳۸۱، ص ۵۳ - ۶۹).

رسانه‌ها و فضای مجازی در صدد هستند تا با سیطره یک فرهنگ، مسئله پلورالیسم فرهنگی را از بین ببرند و یک فرهنگ را با مؤلفه‌هایی که از روابط جدید اجتماعی و سیاسی بهره می‌برد، بر همه افکار، فرهنگ‌ها و تمدن‌ها حاکم سازند. جهانی شدن سیاست، فرهنگ و اقتصاد، برخی ارزش‌ها و آموزه‌هایی را با خود به همراه دارد که عمدتاً در تعارض با باورها و ارزش‌های دینی و تصورات فرد مسلمان از سبک زندگی اسلامی است. (سجادی، ۱۳۸۱، ص

سطحی نگری در عرصه رسانه‌ها، متون و تصاویر، به دنیای بیرونی فراتر از دال‌ها اشاره ندارد. ایماژ، سطوح، ظاهر و حضور همه‌جایی در تفکر دوران اخیر است و ظاهر و نمود به باطن و جوهر تبدیل می‌شود. (نوذری، ۱۳۹۷، ص ۱۳۲)

از این رو، در رسانه‌های نوین به محتوای دینی بهایی داده نشده و بر ظواهر دین تأکید می‌شود. در نتیجه، به ابعاد درونی دین که به ترویج سبک زندگی اسلامی منجر می‌شود، اشاره نشده و به سطوح و ظواهر دین و تربیت دینی بسنده می‌کنند که سبب می‌شود افراد در برابر تهاجمات فرهنگی بیگانگان، به زودی از پا درآیند و گرفتار «از خودبیگانگی فرهنگی» شوند؛ زیرا نمی‌توانند به ارزش آنچه خود در اختیار دارند، پی‌ببرند. (سادات، ۱۳۸۰، ص ۹۳)

متزلزل شدن ارزش‌ها در اثر نبودن فضایی مناسب برای ظهور عقاید، زمینه برخورد بین فرهنگ‌ها و تمدن‌ها پدیدار می‌گردد که بیشترین تأثیر را بر ارزش‌های دینی و اخلاقی دارد؛ به طوری که در این عرصه، کشورهای جهان سوم به دلیل عدم تجهیز به امکانات مناسب، دچار تهاجم فرهنگی شده و داشته‌های خود را مانند سبک زندگی اسلامی، از دست خواهند داد. (جوادی یگانه، ۱۳۸۶، ص ۴۵)

۲. فرصت‌های موجود رسانه و فضای مجازی در ترویج سبک زندگی اسلامی

-گفتمان دینی:

از دیدگاه پست مدرن‌ها، گفتمان، محور شناخت و حتی وسیله‌ای برای تولید دانش است. (آهنچیان، ۱۳۸۲، ص ۷۹) رسانه با توجه به ویژگی گفتمان و در اختیار داشتن فرارسانه‌هایی چون: رایانه، اینترنت، ماهواره‌ها و سایر رسانه‌های دیجیتالی نوین در فرایند تربیت دینی، به نهادینه کردن و ترویج سبک زندگی اسلامی منجر می‌شود.

-الگوآفرینی دینی:

در رسانه‌های غربی افرادی چون آرنولد و استالونه، نماد خشونت و ایثارگری در فیلم‌های هالیوودی هستند و یا سامورایی‌ها در فیلم‌های ژاپنی که از طریق خشونت طلبی، مصرف‌گرایی و سکس، به ارائه تصویری از انسان ایده‌آل غربی که خود را فدای دیگران می‌کنند،

می‌پردازد. رسانه اسلامی با توجه به رسالت دینی و اسلامی خود، نه تنها از ارائه خشونت طلبی و مصرف‌گرایی جلوگیری می‌کند، بلکه آن را نفی می‌کند. رسانه اسلامی با خلق کتاب‌ها، فیلم‌ها و بازی‌های رایانه‌ای، به خلق اسطوره تربیت دینی پرداخته، با تبعیت از سیره ائمه اطهار (علیهم‌السلام) و ارائه تصویری از سبک زندگی آنها، به ارائه الگو می‌پردازد. (جوادی یگانه، ۱۳۸۶، ص ۳۹)

- تمثیل و کنایه:

با توجه به سرمایه‌گذاری‌های کشورهای غربی بر رسانه‌ها و فضای مجازی، نه از راه مستقیم، بلکه از طریق غیرمستقیم، جامعه اسلامی را تهدید کرده، وانمود می‌کند که برنامه ارائه شده برنامه‌ای مناسب است؛ ولی در لفافه به پیاده‌سازی برنامه خود می‌پردازند. رسانه اسلامی نیز با ارائه تمثیل‌گونه اهداف خود، منظور خویش را به بیننده منتقل می‌کند؛ چرا که بیننده به ارائه مطالبی که مستقیماً به او گفته می‌شود، واکنش نشان داده و در برابر آن مقاومت می‌کند؛ ولی در روش تمثیل‌وار، رسانه پیام‌های تربیتی و دینی خود را به صورت غیرصریح بیان می‌کند و از این طریق، به «آموزش پنهان» می‌پردازد.

رسانه اسلامی منظور خود را با استفاده از فرامین دینی و معنوی سازی رسانه‌ای، علم روان‌شناسی، علم ارتباطات و ترفندهای رسانه‌ای به فراگیرنده القاء می‌کند؛ بدون آنکه منظور و هدف خود را به صورت مستقیم بازگو کند. (حسنی، ۱۳۸۵، ص ۱۹۵)

- سرگرمی و تفریح:

علم‌آموزی و تربیت با ابزار سرگرمی، از شگردهای رسانه‌ها و فضاهای مجازی است. از این رو، رسانه اسلامی با ارائه داستان‌ها، پخش فیلم و یا سخنرانی، از داستان‌های قرآنی و زندگانی ائمه اطهار (علیهم‌السلام) در ارتباط با سبک زندگی اسلامی، به روشی که کودک و یا نوجوان دوست دارد، استفاده می‌کند و بدون هیچ مقاومتی، به ارائه پیام خود می‌پردازد. بر عکس رسانه‌های غربی که با ارائه برنامه‌های ضد ارزشی و تبلیغ مصرف‌گرایی، قصد بی‌هویت کردن بیننده را دارند، رسانه اسلامی با ارائه برنامه‌های مفید و شاد به معرفی و ترویج سبک زندگی اسلامی مبادرت می‌ورزد و بیننده را در صورت خستگی از مطالعه یا کار روزانه، از امکانات تفریحی قابل دسترس در

رسانه بهره‌مند می‌سازد و به «آموزش پنهان» فراگیر می‌پردازد. (پورطهماسبی، ۱۳۸۷، ص ۳۲)

- مسجد مجازی:

زیستن در دنیای مجازی، تمام زندگی و حتی فهم انسان را تغییر می‌دهد. رسانه اسلامی با مباران اطلاعاتی در زمینه تربیت اخلاقی و دینی افراد جامعه، بدون اینکه نیازی به حضور فیزیکی فرد باشد، تعالیم دینی و ارزشی مساجد، از جمله مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی را به او می‌آموزد. (عالی، ۱۳۸۲، ص ۶۵)

ج. راهکارهایی برای ایمنی از آسیب‌های فضای مجازی

ورود مفهوم و واژه نوظهور سبک زندگی در ادبیات و فضای گفتمانی کشور و تاکید ویژه مقام معظم رهبری بر آن، جامعه نخبگانی کشور را بر آن داشته است ضرورت بیشتری برای مطرح کردن مفهوم صحیحی از سبک زندگی احساس کنند. از طرف دیگر، سبک زندگی که رهبری بر آن تاکید کردند، و آن را منجر به تمدن اسلامی دانستند، نمی‌توان الگوپذیری از سکولاریسم یا مدرنیسم غربی باشد؛ اما شبکه‌های مجازی که عمده‌تاً سبک زندگی و عقاید را هدف گرفته‌اند، با سبک زندگی مورد نظر رهبری

۱. آموزش مهارت‌های لازم به نسل جوان

آشنا کردن جوانان مخصوصاً دختران به آسیب‌های فضای مجازی و آموزش راه‌های صحیح استفاده از فضای مجازی توسط خانواده به فرزندان خود میتواند از بروز مشکلات برای جوانان و نوجوانان جلوگیری نماید. والدین باید نسبت به حضور فرزندان خود در دنیای مجازی حساسیت بیشتری داشته باشند.

والدین می‌توانند با کسب آگاهی از فضای مجازی استفاده صحیح در اینترنت را به فرزندان خود آموزش دهند و جوانان را با مقوله اینترنت و فضای مجازی بیشتر و بهتر آشنا کنند. در این میان نهادهای فرهنگی باید آموزش‌های لازم را به والدین بدهند و فاصله آنها را با نسل امروز

کمتتر کنند. (عاملی، ۱۳۸۹، ص ۸۵)

۲. همراهی خانواده با فرزندان

از آسیب‌های اینترنت تنها بودن فرزندان در دنیای مجازی است، همان طور که خانواده حساسیت ویژه‌ای در تنها بودن دختر و پسر نوجوان در محیط بیرون از خانه دارند، دقیقاً همان حساسیت را باید در فضای مجازی هم داشته باشند و نگذارند نوجوانان به تنهایی وارد دنیای مجازی شوند و برای عدم برانگیختن حساسیت نوجوانان در کنترل ایشان، میتواند رایانه را در فضای باز و جلوی چشم اعضای خانواده بگذارند و استفاده از رایانه باید همگانی باشد. هرچند بعضی از نرم افزارها برای پنهان نگهداشتن اطلاعات و پوشه‌های شخص وجود دارد. اگر خانواده‌ها آگاهی کافی داشته باشند. می‌توانند این موارد را هم کنترل نمایند، البته در خانواده باید صمیمیت حفظ شود به طوری که فرزند حس نکند پدر و مادرش نقش پلیس در خانه دارند. (عاملی، ۱۳۸۹، ص ۶۸)

۳. ایجاد رابطه اعتماد بین والدین و فرزندان

فرزندان از کودکی به والدین خود اعتماد دارند، پدر و مادر خود را قبول دارند و حرفه‌های خصوصی خود را به ایشان میگویند این والدین هستند که با برخی اعمال ناصحیح سلب اعتماد از فرزندان خود میکنند. عدم درک صحیح کودک در صورت انجام خطا و اشتباه، سرکوفت زدن به کودک در صورت انجام خطا، مطرح کردن خطای کودکان در بین فامیل و دوستان کودک، مقایسه نابجای کودک با هم سن و سالان دوست و فامیل و احترام نگذاشتن به شخصیت کودک در اجتماع همه و همه باعث سلب اعتماد فرزندان از والدین می‌شود و در این صورت به والدین خود اعتماد نمی‌کنند و بهترین راه در امان ماندن از سرزنش‌های والدین را دروغ گفتن می‌دانند، به دلایل مختلفی نوجوانان ممکن است دچار خطا و اشتباه در فضای مجازی شوند، فرزند باید به پدر و مادر خود اعتماد داشته باشند. تا در صورت بروز لغزش به اطلاع والدین برسانند تا از آسیبهای احتمالی بعدی جلوگیری کنند.

۴. پرهیز از وبگردی های بی هدف

دختران به علت حضور بیشتر در منزل تمایل بیشتر برای حضور در فضای مجازی دارند و البته زمان بیشتری در اختیار، این مطلب به معنای حضور کم پسران در اینترنت نیست، به عبارتی جنس تهدیدهایی که برای دختران است با جنس تهدید پسران متفاوت است و البته آسایش برای خانواده بیشتر و این از روحیه عاطفی دختران ناشی می شود که بیشتر مورد طعمه سودجویان قرار میگیرند. لذا خانواده ها باید محدودیت هایی به صورت مستقیم و غیرمستقیم برای حضور فرزندان مخصوصا دختران در استفاده از اینترنت اعمال نمایند. شناسایی سایتهای معتبر و تفریحی و خبری و...ذخیره آن ها در سیستم و ارائه آن سایت ها به فرزندان جهت استفاده ایشان از جستجوی بی هدف در اینترنت مانع میشود تا فرزندانمان از آسیب فضای مجازی و اتلاف وقت و جوانی در امان بمانند. (عاملی، ۱۳۸۹، ص ۶۸).

۵. عدم انتشار اطلاعات شخصی و خانوادگی

نوجوانان باید نسبت به عدم انتشار اطلاعات و تصاویر و فیلم های شخصی خود و خانواده حساسیت داشته باشند. محل زندگی و آدرس منزل و محل کار پدر و مادر و دانشگاه و شماره تلفن و... از جمله مسایلی که نباید به فضای مجازی منتشر شوند خانوادهها باید آگاهانه با این مسائل برخورد نموده و به فرزندان خود گوشزد نمایند که به هیچ عنوان فردی نباید اطلاعات زندگی خود را بدهند تا از صدمات و لطمات برخی شیادان در امان بمانند.

۶. اینترنت محلی

اینترنت محلی طرحی است که از مدتها قبل قرار بود در کشور اجرایی شود اما تاکنون به ثمر نرسیده - بدیهی است که در صورت برقراری چنین شبکه‌ای، کنترل بر فضای مجازی بسیار آسان تر می‌شود. بنابراین انتظار می‌رود تا مسئولان هر چه سریع‌تر به برقراری این شبکه اهتمام ورزند. (شریفی، ۱۳۹۱، ص ۵۲)

نتیجه بحث

امروزه دنیا با سرعت بسیار زیاد در حال تحول است و این تحول در حوزه فضای سایبری بیشتر احساس می‌شود و به هر میزان که این تحولات رشد می‌کنند، تغییراتی را هم در عرصه سبک زندگی شاهد خواهیم بود.

امروزه با گذشته چند سال، پیش از یک میلیارد کاربر اینترنتی و سایت‌های اینترنتی داریم. گروه‌های سنتی ما نیز درگیر فناوری و فضای مجازی شده‌اند و از بازی‌های رایانه‌ای تا خدماتی که در حوزه فناوری است، همه درگیر این فضا می‌باشند و همچنین نقش فضای سایبری بر روی سبک زندگی مردم بسیار تأثیرگذار است و رابطه معناداری بین دو متغیر سبک زندگی و فضای مجازی وجود دارد.

فضای سایبری هم تاثیراتی مثبتی چون ایجاد فضایی برای گفت‌وگو دینی، امکان خلق و معرفی الگوهای دینی، بیان مطالب در قالب تمثیل و کنایه سرگرمی و مسجد مجازی دارد و هم آسیب‌های مانند: تحت فشار قرار گرفتن دین و اعتقادات، مصرف‌گرایی، تهاجم فرهنگی، متزلزل شدن ارزش‌های دینی را بر روی سبک زندگی انسان‌ها دارد. برای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی راهکارهایی چون همراهی خانواده با فرزندان، اینترنت محلی، عدم انتشار اطلاعات ارائه شده است.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. اسماعیل یصحانی، سعید، جهانی‌سازی و استراتژی مقاومت، فصلنامه کتاب نقد، پاییز و

زمستان ۱۳۸۱.

۲. آهنجیان، محمدرضا، آموزش و پرورش در شرایط پست مدرن، تهران: ظهور، ۱۳۸۲.

۳. پورطهماسبی، سیاوش، نقش و عملکرد تربیتی رسانه در عصر پست مدرن، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شاهد، ۱۳۸۷.
۴. جوادی، یگانه، دین و رسانه (مجموعه مقالات)، تهران: دفتر پژوهش های رادیو، ۱۳۸۶.
۵. حرانی، ابو محمد، تحف العقول، تهران: نگاران قلم، ۱۴۰۴ ق.
۶. حسینی، فرهنگ و رسانه های نوین، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۵.
۷. رفیع پور، فرامرز، وسایل ارتباط جمعی و تغییر ارزش های اجتماعی، تهران: کتاب فرا، ۱۳۷۸.
۸. سادات، محمدعلی، اخلاق اسلامی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۰.
۹. سجادی، عبدالقیوم، استراتژی کلان جامعه دینی در برخورد با جهانی شدن، پگاه، ۱۳۸۰.
۱۰. شریفی، احمد حسین، اخلاق و سبک زندگی اسلامی، نشر معارف، ۱۳۹۱.
۱۱. عالی، مرضیه، تبیین فرصت ها و چالش های جهانی شدن، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.
۱۲. عاملی، سعیدرضا، امپراتوری مجازی و قدرت نرم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۹.
۱۳. فرقانی، محمدمهدی، بدیعی، بهاره، فرایند اهلی سازی تکنولوژی رسانه ای، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات رسانه های نوین، شماره چهارم، تهران، دانشکده علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۵.
۱۴. لسلو، رابرت، نقد اجتماعی پست مدرنیته: بحران های هویت، ترجمه: صالحی نجفی، تهران: پردیس دانش، ۱۳۹۴.
۱۵. محمودی، علیرضا، شبکه های اجتماعی: ابعاد و مفاهیم، تهران: نشر ساکو، ۱۳۹۴.
۱۶. مصباح یزدی، محمدتقی، پیش نیازهای مدیریت اسلامی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۶، W.
۱۷. مطهری، مرتضی، هدف زندگی، بی جا: حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۷۹.
۱۸. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۷.
۱۹. نوذری، حسینعلی، پست مدرنیته و پست مدرنیسم، تهران: انتشارات نقش جهان، ۱۳۷۹.

